

# ГЛИНЯНСЬКІ КИЛИМИ

## До історії килимарства

За твердженням істориків, килими були відомі з непам'ятних часів у Малій Азії, особливо поширені в Ірані, Пакистані, Афганістані й ін. країнах. Виріб (технічне виконання) був відмінний від українського. На натягненій на примітивному станку, поставленому вертикально, основі в'язали маленькі вузлики з могоатру (кашмірська вовна). Їхали один до одного, і так поставала тканина різних барв. Робота була дуже марудна, бо на один квадратний сантиметр доводилось в'язати від 10 до 12 вузлів-гудзів. Над чималим килимом одна родина працювала більше року. Вироблені килими діставали назви околиць, де їх виконувано: Бухара, Керман, Мішар і т. д. Вироби ті загально були знані в цілому світі як килими («дивани») смиренські або перські. Цінились дуже високо, і не надто багатій людині годі було придбати килим. Королі, князі чи державні мужі в тих країнах зберігали килими в державних скарбницях, як підклад на випущені гроші. При нагодах відвідин сусідських князів чи королів — обдаровували їх килимами.

В Україну завезено такі східні килими за посередництвом константинопільських цісарів (вони ангажували київських князів на допомогу в боротьбі проти болгарів), а також завдяки іншим купецьким трансакціям. В Україні за княжих часів на княжих дворах було багато слуг і дворових, між якими знаходились і талановиті ткачі — вони виробляли взористу тканину методом плетіння, а не в'язання, як то робили на Сході. Княжі ткачі, виконуючи взористу тканину, самі комбінували візерці, які брали з природи, з народних вишивок, або з якихось фресок. Така взориста тканина прикрашувала княжі хорони. За короткий час таке ткацтво поширилось по всіх княжих добрах, а згодом і по всіх багатших домах в Україні. Але килимами не торгували, а обдаровували ними визначних гостей. З часом зацікавилися килимами мистці-малярі і компоували візерці, за якими виконувано килими у багатих домах. За сирівець-основу брали чисту овечу вовну, льняну основу і природні барвники. Так вироблені килими довго зберігались, що підтверджували зразки в Національному музеї і в Т-ві ім. Т. Шевченка.

Спосіб виробу килимів був знаний на східній Україні, звідки перебрав його до своїх дібр дідич Федорович у Вікні Скалатського повіту, а звідти перебрали його Глиняни.

## Промисел у Глинянах

Колишній парох о. Филімон Решетилівич, який спершу заклав Т-во «Задаткове» («Руська Каса»), організував також і «Товариство ткацьке» (Т-во з обмеженою порукою). Створене в 1885 р. «Товариство Ткацьке» мало за завдання впровадити і поширити в місті ткацьку справу. Спровалили фахового вчителя, зібрали кількох місцевих ткачів і розпочали працю. Зразу важко приходилось, бо місцеві ткачі знали тільки звичайне полотно, а що при навчанні не могли заробити на життя, то треба було їм за науку й платити; треба було платити й помічникам при снуванні ниток. Все те покривав банк, що його о. Решетилівич саме перед тим заснував. Та головне було зроблено, і ткацтво у Глинянах почало розвиватись. Спочатку випускали полотна, цайги (міцна матерія на робочий одяг), рушники, взористі скатертини, вовняні хустки, також брокати, заслони (занавіски) на вікна та ін., на що у той час був попит. За старанням о. Решетилівича, Виділ Крайовий у Львові признав «Товариству ткацькому» річну дотацію в сумі 500 австр. корон. Це була велика допомога для Т-ва. Промисел швидко розвивався, щораз то більше приходило людей до праці, зростав і попит на вироби. Врешті-решт, було збудовано два великі фабричні будинки, де працювали кругло 60 робітників.

Виділ Крайовий у Львові, довідавшись про розвиток ткацької фабрики у Глинянах, зажадав, щоб директором і керівником фабрики був поляк, якого Виділ мав сам призначити. Коли ж правління фабрики і о. Решетилевич на те не погодились, Крайовий Виділ у Львові припинив дальші дотації і заклав у Глинянах промислово-ткацьку школу під керівництвом п. Юрайди. Ткацька фабрика збувала випродуковані матеріали у Глинянах і в околичних містечках, на ярмарках і тижневих торгах, а речі брокатові і могаїрові розсилала до священників по всій Галичині. Та відносно недовго тривав розвиток і успіх ткацької фабрики, бо 1906 року лодзькі великі фабрики засипали своїм текстильним товаром всі міста й містечка. Лодзькі вироби були якісно гірші, але краще викінчені (на механічних кроснах, яких наші ткачі не мали) і при тому — дешевші. Тому що покупці, і місцеві й довколишні, більше купували лодзьку мануфактуру, глинянський промисел почав завмирати, обмежуючись до селянських рушників і скатертин. Для всіх робітників вже не було досить праці. Довідавшись, що в селі Вікно Скалатського повіту, дідич Федорович виробляє килими, з ткацької фабрики послали туди чоловіка, щоб познайомився з технікою виробництва килимів. Однак, тамтешній керівник зорієнтувався, чому той приїхав, і усунув його з праці. Все ж таки, робітник, хоча був лише на праці декілька днів, зорієнтувався в техніці виробів килимів. Тоді о. Решетилевич купив на крайовій виставці килим; ткачі його розібрали по нитці і на основі того — виплели свій власний. Не був він бездоганим, але так пізнали техніку виробництва. Від того часу розпочала працю робітня килимів у Глинянах. Збудували кілька килимарських верстатів, спровадили відповідні сирівці і приступили до дальшої праці й розбудови. Готову продукцію дуже важко було збувати: через високі ціни килимів, могли їх купувати тільки багаті люди, державні урядовці, або заможніші священники. Доводилось давати на кількामісячні сплати, що погано відбивалось на фабриці, бо не раз через нерівномірні впливи не можна було заплатити робітникам і закупити сирівець. Фабрика задовжувалась більше й більше, і так тривало аж до вибуху першої світової війни. Під час війни, себто в 1914-1920 роках, фабрика не працювала; врешті фабричне знаряддя було розкрадене, верстати спалені — збереглись лише дві порожні будівлі.

### **Розвиток килимарства у Глинянах**

Як уже згадувалось раніше, виробництво килимів у Глинянах, започатковане о. Филімоном Решетилевичем (колишнім парохом церкви св. Миколая) десь у 1908 р. — остаточно занепало під час Першої світової війни. У 1920 р. фабричні будинки були продані — для покриття боргів на прилюдній ліцитації. Запропонувавши найбільшу суму (155'000 австр. корон), я придбав ті будинки. Так у Глинянах постала ткацька фабрика Михайла Хамули.

Після реставрації пошкоджених будинків і збудування кільканадцяти килимових станків, приступили ми з вишколеними робітницями до випуску продукції. Початок був дуже важкий. Витративши готівку на закуп будинків, їх реставрацію та на нові станки — я не мав вже грошей на сирівці та оплату за роботу. Коли випродукували перші 50 штук різного розміру килимів, я стримав дальшу працю і особисто взявся розшукувати ринок збуту. Стріло мене прикрі розчарування: солідні купці твердили, що на килими, визнані за люксовий товар (тоді, крім звичайного податку, треба було платити за килими ще й люксовий податок) у повоєнному часі немає покупців. Після довгих розшуків, натрапив я на Пилипа Газе — віденського купця, власника гуртівні килимів на вулиці «Третього травня» у Львові. Він закупив у мене цілу партію товару, але ціну збив так, що я відібрав лише за сирівці і роботу без жодного прибутку. Довелось продавати, щоб було чим заплатити за роботу й сирівці.

Знайомі й приятелі радили покинути виробництво килимів, але така «порада» мене не задовольняла, і я продовжував дальший виріб, розвозячи товар малими партіями до крамниць у більших містах, де залишав килими на комісову продаж. Так українські килими з'явилися у багатьох вітринах, що було доброю реклямою, і килими почали знаходити дедалі, то більше покупців. Виникла потреба поширити продукцію. Тому, що в Глинянах не було більше кваліфікованих робітників, я влаштував курси техніки килимарства в околичних селах, а

саме: в Лагодіві, Якторові, Балучині і Борткові, на яких вишколились сотки робітників, переважно жінок. Випускниці-курсантки одержували станки та сирівці й виконували роботу в домах. У власних домах приміщували невеликі килимові станки, від 1 до 2 метрів широчини, а більші, до 4 метрів — встановлювали у фабричних будинках.

Впарі з припливом фахових робітниць та розбудовою станків, треба було збільшити й кількість сирівців, у першу чергу відповідної товщини вовняної нитки, яку спроваджувано з прядільних фабрик у Більську. В 1925 році я закупив механічну прядільню вовни, на якій виробляли потрібні для килимів нитки. Сиру вовну я спроваджував з Аргентини або Австралії, за посередництва торговельної фірми Блох-Бегренс в Копенгагені, Данія. Завдяки власній прядільні, подешевшала продукція килима і збільшилось коло покупців.

Щоб запевнити сталий ринок збуту, я відчинив власні крамниці по більших містах Польщі й Зах. України: у Львові, Кракові, Варшаві, Вільні і в Станиславові, після чого попит на килими зріс ще більше. Це дало мені змогу взяти на працю ще більше робітниць та поставити нові килимові станки: з приходом большевиків у 1939 р. було вже 360 станків та близько 500 килимарських робітниць. Крім них, працювали на підприємстві 12 осіб у канцеляріях, 18 торговельних працівників, 4 технічні керівники та 4 рисівники, які перерисовували взірці килимів для робітниць. Взірці-зразки спроваджувано з Мистецької Академії у Кракові, з «Промислової Школи» у Львові, або від українських мистців, — Дмитра Бутовича, Василя Дядинюка, Северина Борачка та інших.

Для ширшої реклами фабрика брала участь у виставах килимів на світових виставах: у Празі (Чехословаччина), у Відні (Австрія), в Міляні (Італія), і всюди одержувала визнання й золоті медалі. Також виставляв я килими на «Крайовій Виставі» в Познані, в 1929 році, де також одержав золоту медалю, на Регіональній Виставці в Тернополі (срібна медаля). Крім світових вистав, брав я кожного року участь у килимарській виставці на «Східніх Торгах» у Львові. Слід згадати, що глинянські килими М. Хамули виставлялись на міжнародних виставках не лише у Варшаві, а і в Парижі та в Нью-Йорку. Таким чином, глинянські килими фабрики Михайла Хамули здобули славу не тільки в краю, але й далеко в широкому світі, завдяки артистичним взірцям і мистецькому виконанню.

Незручно хвалитись власними успіхами, але заради правди треба сказати, що моє підприємство килимів у Глинянах, даючи працю і змогу заробітку українському населенню, принесло велику економічну допомогу як малоземельному українському селянству, так і українській інтелігенції, котра через утиски польським урядом українського населення ніде не могла знайти праці. Статистика промовистіша за всі описи, і ось мова статистики: затруднені у фабриці килимів Михайла Хамули бюрові й торговельні працівники в кількості 38 осіб одержували місячно заробітню платню у висоті 3'800 польських золотих, а клугло 500 килимових робітниць діставали 12'500 поль. зол. місячно. Як згадувано, робітниці працювали на килимових варстатах не лише в самих Глинянах, а й у 12 довколишніх селах.

Власністю моєї фабрики були 5 великих будинків у Глинянах, з них два при вул. Шевченка, де продукувались великі килими, покривала на ліжка, обруси на столи, скатерті і т. п.; при вул. Котляревського в поверховому домі були головні бюра фабрики, а побіч був фабричний будинок де шуміли прядільні машини. Тут теж находились фарбарні, сушарні, магазини для сирівців і готових виробів, склади для видавання роботи та відбору випродукованого товару.

Вартість підприємства в другій половині вересня 1939 року, з приходом большевиків до Галичини, становила кругло 1'000'000 поль. золотих.

Крім підприємства М. Хамули, постали в Глинянах кілька дрібних килимкарень: Стефана Галана, Іцка Гребля, Миколи Тимняка, Дмитра Дулиби і Федоришина.

### **Підготовка до виробу килима**

Спроваджена з Австралії та з Аргентини вовна через торговельну фірму Блох і Бегрек в Копенгагені — йшла до механічної прядільні вовни. Спочатку на «гремплярці I» (машина, що

скубе вовну) вовну розскубувано і з неї творено рівні аркуші, подібні до вати на ковдру. Ті аркуші переносили на «гремплярку II», яка дільниками ділила вовну на відповідної товщини тасьми; їх передавали на «сельфактор» (машина для сукання чи скручування ниток), де й скручувано відповідну нитку. Готові нитки звивали в мітки й відсилали у фарбарню. Там їх фарбували в потрібні кольори, потім висушували й відсилали до магазину, звідки готові нитки видавались робітницям до роботи. Так звану «основу» (як і при ткацьких варстатах), потрібну для виробу килимів, робили із льняних ниток, що їх купували в селян і машиною скручували втрое (три льняні нитки, сплетені разом у одну).

Не зайвим буде згадати, що в Польщі імпорт закордонної вовни перебував під контролею уряду, і на кожну доставку вовни треба було спеціального дозволу. Від 1930 р. уряд видав вказівку, що кожний підприємець, купуючи закордонну вовну, мусів закупити 10% вовни крайової, по державній ціні. Але та вовна, хоча й не поганої якості, не надавалась для виробу килимів. Продукенти крайової вовни, знаючи про обов'язковий закуп їхньої продукції, постачали вовну непрану, брудну і з льноліною, яку було дуже важко з вовни витягти (льноліна — природний овечий товщ). Щоб закупити бажану кількість закордонної вовни, треба було мати посвідку на закуплені 10% вовни місцевої. Крайову вовну використовували на виріб ковдр (коців) або грубих сукон, при чому, все це виконувалось на власних машинах.

### **Килимарський станок**

Килимарський станок того часу складався з двох рам, 2 м довжини і 1 м височини, при різній широчині, від 1-го до 4 метрів. Обидві рами були сполучені вгорі спереду міцним «риглем» («стаком»), а позаду — товстим дерев'яним валом, до півметра товщини, на який навивали «основу» на килими («основа» — це нитка, скручена з трьох звичайних льняних ниток). Посеред рам, в нижній частині, близько долівки, уміщений другий вал, товщиною в яких 40 сит. до якого прикріплювалася «основа», що тягнулась із заднього валу через «стак».

При обох валах були приладдя до кручення в одну і другу сторону. Між рамами при передній стороні прикріплювався гребінь — прилад, поділений рівномірно металевими «стальцями» так, що на кожний сантиметр припадало три «стальці». Гребені були різних розмірів, відповідно до ширини станка. По середині рам на горішній частині прикріплені стояк, який вгорі лучився тонким «риглем» — для завішування на нім ничельниць («ліці»). «Ліци» — це прилад до регулювання основи, підтягання ниток з очками. Уміщені на двох листівках «ліци» звисають з горішнього стояка аж до долівки, де прикріплені до так зв. підніжок, спрямованих до ніг робітниці. Робітниця, приступаючи до праці, мусіла прилагоджену їй «основу» спершу накрутити (навинути) на горішній вал. Для цього вона з допомогою іншої робітниці міцно тримала прилагоджену «основу», а дві інших крутили горішній вал, розправляючи рівно «основу» аж до її кінця. «Основу» натягалось на кілька килимів відразу. Після цього робітниця пропускала кожну нитку «основи» через очко «ліци» першої листви, а другу нитку — через очко «ліци» другої листви, і так продовжувала аж до кінця «основи». Скінчивши, робітниця перепроводжувала «основу» через гребінь, потім зв'язувала кінці «основи», натягала на товстий дріт, пришивала до грубого полотна і прикріплювала до спіднього валу через «стак». Сполучивши вали, вона натягала «основу» в міру потреби. Нарешті розпочинався сам виробничий процес: робітниця натискала підніжок, і одна листва «ліці», разом з «основою», опускалась униз, в «основі» творився отвір, через який робітниця вкладала куски розфарбованої вовни. Барви вкладаної вовни відповідали зразкові килима. Після закладення «основи» на всю широчину, робітниця сильно натискала гребенем, потім, відсунувши гребінь, звільняла підніжку й натискала другу, яка опускала другу листву з «ліцями» вниз; вкладала куски вовни і знову притискала гребенем. Такий був виробничий процес.

Закінчивши, робітниця обрізала «основу», в'язала гудзи з однієї й другої сторони і віддавала закінчену роботу — килим, над яким мали ще досить праці інші килимарі.

Зданий у магазин килим відсилали до чищення, де вправні робітники його щіткували, обтинали непотрібні волокна і віддавали на «каляндер» — на прасувальну машину. Під час

прасування килим вирівнювався, і так зникали всі виступи і «заразки», що могли постати ще на станку. Прасувальний вал був розігрітий до визначеної температури. Нарешті килим повертали до магазину, і там уже готова продукція чекала на свою мандрівку у світ.

## Торгівля мануфактурою

Від давніх часів купці-українці не брались за торгівлю мануфактурою, бо вона була дуже складна і вимагала великих купецьких здібностей та хитрощів. На всю Галичину було тільки дві такі українські крамниці, а саме: Зубика-Стефановича у Львові та братів Борисів у Перемишлі.

Свого часу прибули до мене у Глинянах три кваліфіковані учительки і попрохали дати їм якусь відповідну працю, мотивуючи тим, що польський уряд залишає їх безробітними. Я засадничо ніколи не відмовлявся у такому випадку і пообіцяв забезпечити їх працею. Але тоді в килимовім підприємстві не було відповідних місць, і я створив нове підприємство, а саме мануфактурну крамницю. За прилавком стали три молоді інтелігентні сили, і я сподівався, що вони відповідно поведуть діло. На самому початку я вклав близько 30'000 поль. золотих, щоб мануфактурна крамниця мала імпрезантний зовнішній і внутрішній вигляд. Відповідно поінформувавши молодих учительок, доручив їм вести продаж. Такий крок був нерозважним і легкодушним, адже віддавав чималий капітал в недосвідчені руки, та я, покладаючись на чесність і солідність наших людей, пішов на ризик.

У місті відразу зчинилось справжнє «заворушення», особливо в мануфактурній ділянці: у Глинянах було 6 мануфактурних крамниць (не українських)! Маса людей рушила до моєї крамниці! Здавалось, що буде великий переліт. Тим часом, всі надії швидко розвіялись. Конкуренти старались підірвати розвиток української крамниці і йшли на найбрутальнішу «конкуренцію»: продавали деякий товар (біле полотно тощо) нижче закупної ціни, і так переконували консументів, що товар у моїй крамниці значно дорожчий. Дійшло до того, що й одна з моїх продавчинь купила штучку полотна ... в конкурентній крамниці. Торгівля в моїй крамниці майже завмерла.

Стурбований таким станом справи, я почав розшукувати досвідченого в мануфактурі торговця, бо переконався, що самі інтелігентні сили — без купецького досвіду і хисту — не можуть провадити крамниці.

На щастя, прибув до мене молодий чоловік, років 20-ти, малого росту, до того ще й заїка. Однак, він мав приємний вигляд. Та коли він, п. Савраз, запропонував свої купецькі послуги, я спершу злегковажив його і відповів, що шукаю кандидата із середньою або й вищою освітою, який міг би самостійно провадити крамницю, бо сам на це не маю часу. На те молодий купець зауважив, що такого не знайду і ще більше розчаруюсь. Після короткої ділової розмови я наважився віддати цій молодій людині керівництво крамницею. Ми прийшли в крамницю, де після знайомства з продавчинями, п. Савраз з місця заявив, що накопичений товар, хоч і першої якості — нехідкий, бо немодний. Він запевнив, що за короткий час поставить крамницю на ноги. Застерігши, що більше готівки в це діло не вкладу, я побажав п. Савразові успіху і пішов по своїх справах.

Цікавість спонукувала мене від часу до часу відвідати крамницю і приглянутись до поведження молодого купця. П. Савраз був надзвичайно здібною людиною. Кожного покупця він вітав, як високо поставлену особистість і кожного обслуговував якнайбільш дбайливо. На зауваження, що товар задорогий, оправдував ціну якістю товару. Щонеділі і в свята роз'їжджав по селах і там, на забавах та концертах, знайомився з місцевими провідниками, яких запрошував у крамницю і які із собою приводили й інших. Зібравши трохи готівки, купував малими партіями новий, модний товар, і таким шляхом впродовж кількох місяців поставив крамницю на передовому місці у Глинянах.

На мої розпитування, звідки п. Савраз має такий великий купецький досвід, відповів, що з дитячих літ мав велике замилювання до купецтва, торгівлі. Замість іти до школи, він увихався поміж «страганами» (купцями, які на ярмарку продають товар під голим небом), а

згодом, як помічник, їздив по ярмарках. Виходить, що справжній купець, крім знань, таки мусить мати купецький хист. Самі інтелігентні сили, без купецького хисту, не зможуть вести мануфактурної торгівлі.

Вслід за моєю крамницею, в Глинянах відчинили крамниці Михайло Сенік — галянтерійна та Іван Бунда — залізних виробів. Таким чином, у Глинянах поширювалась, крім споживчої кооперативи, українська торгівля...

\* \* \*

Що сталося далі з фабрикою килимів у Глинянах, себто з вислідом зусиль сотень творчих українських рук, з мистецькими зразками, що їх лелівав український народ впродовж багатьох сотень літ ... — відомо читачам з попередніх розділів цієї книжки. Советська влада прийшла, щоб все зліквідувати, заглушити, принизити. Прикро писати ці рядки далеко за океаном, на чужині. Але в кінці дозволю нагадати і моїм милим читачам, і «матушці» Москві, що Україна терпіла вже не такі татарські лиха, тож переможе вона й останнє. Кожний народ — це не лише творіння природи, це в першу чергу — Божа творчість.

«Життя прожити — не ниву перейти», каже наша приказка. Життя української людини особливо складне, адже ті, які живуть вдома, в окупованій Україні, не користуються й на Рідній Землі свободою, людськими правами. Тим приємніше, оглядаючись на пройдений шлях, сказати словами поета: «Ми чесно йшли, у нас нема зерна неправди за собою». А ще приємніше те, що в напруженому, складному житті в умовах окупацій, все таки була змога допомогти й іншим заробити на хліб насущний, дати частину прибутку від килимарської фабрики в Глинянах на добрі українські цілі. Якщо українська людина виявляє таку волю до життя і такі творчі здібності, то й наша Україна і наша Національна Справа — непереможні.

Нью-Йорк, 1968 р.

*Михайло Хамула*